

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՍԻԱՄԱՆԹՕ

Հ Ա Յ Ո Ր Դ Ի Ն Ե Ր Ը

ԵՌԱՋԻՆ ՀԱՐՔ

ԱՆՊԱՆԻԿ
ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ
ԱՂԲԻԻՐ-ՍԵՐՈՒՄ
Վ.Ս.ՐԴԱՆԵԱՆ
ԶԳՋՈՒՄԻՆ ԹԱՓՈՐԸ
ՀՈՂԻՆ ՁԱՑՆԸ

Ժ ԸՆԵՎ.—1905

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

891.99

Ս-47

114 FEB 2011
10

92

19 NOV 2019

891.99

U-47

ՍԻԱՄԱՆԹՕ

Հ Ա Յ Ո Ր Դ Ի Ն Ե Ր Ը

REV. ARSEN HAGOPIAN
871 RONNIE LANE
PHILA., PA. 19128

ԺԸՆԵՎ—1905

Արսեն Հայկոյան

30 JUL 2013

37975

ՆՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

Դիւցա՛զեօրեկն (սպառած) գին 1 և 2 Փրանք,
Հայորդիները (Ա. շարք) „ 1 և 2 „

Մօտ ժամանակէն պիտի հրատարակուի

Հոգեվարքիկն ջաները (քերթուածներ)

Պատրաստութեան մէջ են՝

Եղերանայրը (Բ. մաս Դիւցազեօրեկնի)
Տարգմանքի եւ հրատեչքի խօսքեր,
Հայորդիները (շարունակութիւն):

608-2091

ԱՆԴՐԱՆԻԿ

Նուէր իր այսօրուան Զինակիցներու Ե,

Ին՝Ֆն էր որ Երազիս, մարմարեայ եզերքներուն
վրայ, այս գիշեր,

Ապառաժի մը նման անյաղթելիորէն ոտքի,
Իր ըմբոստացողի հրեղէն գլուխն աստղերուն մէջ
մխրձեցէն,

Ու իր ձեռքը ատելութեան սուրերովը զինած,
Հողին փրկութեանը սիրովը հրաշացած եղբօր մը
նման,

Որ եղբօր մը օտարացումէն իր հոգին կ'արիւնի,
Խօսեցաւ ինձի Ան, և իր բառերը իրարու ետեւէ,
և կարգ առ կարգ,

Խիստ էին և քաղցր և ճշմարիտ և քինայոյզ և
առնական...

« Եւ ահաւասիկ ես եմ, ո՛վ մեղկութեան ու ան-
շարժութեան զաւակ,

Որ աղմկայոյզօրէն այս իրիկուն հեռուներէն
կուգամ,

Քու քնացողի անտարբեր ու անգործօն ու եսական
ու տկար,

Երիտասարդի մարմինդ ու էութիւնդ ու հոգիդ,
Բազուկիս հարուածովը ու սուրերուս շառաչին
հետ,

Կռիւներու հարկադրիչ ժամերուն համար, վերջ-
նականապէս ցնցելու...

Ունկնդրէ՛ իմ ձայնիս որ այս վճռականութեան
օրերուն

Մեր ցեղին, մեր վրէժին ու մեր արիւնին աղաղակն
է ահարկու,

Ու խառնուէ՛, ընկերացի՛ր, եղբայրացի՛ր, սա՛ մեր
արիւնարբու ամբօխին հետ՝

Եթէ դեռ քու հոգիիդ մէջ ազատութեան ուէ
կայծ վառ մնաց,

Եթէ դեռ քու բազուկներդ քաջութիւնը ունին
թշնամիներ հարուածելու,

Եթէ սիրտդ գէթ անգամ մը խոցոտուեցաւ մեր
մայր-հողին մահացումէն,

Եթէ ցեղիդ տառապանքէն ու անմեղներու կոտո-
րածին մղձաւանջէն,

Քու ներսիդիդ ատելութեան ու բարկութեան ան-
տառները բարձրացան...
Եթէ դուն դեռ կեանքիդ մէջը պիտի կրնաս նպա-
տակի մը փաթթուիլ,
Եթէ դեռ քու աչուրներդ այդ անօգուտ արցունք-
ներէն չի կուրացան...
Եթէ դուն քու աղօթքներդ Ատելութեան գոռում-
ներու փոխեցիր,
Եթէ ցեղիդ ռազմական ու արեգակէ արիւնին՝
Երակներուդ ու գլխիդ մէջ բորբոքուիլը դեռ կը
զգաս,
Եթէ դեռ Արամին, Տիգրանին, Արտաշէսին և
Վարդանին,
Յաղթանակող զօրութենէն քու մէջդ շունչ մը
մնաց,
Եթէ Սերոբներու, Փարեաններու, Պետօներու և
Ժիրայրի,
Դիւցազնական քայլերէն քու երազողի նայուածք-
ներուդ առջև,
Անձնակրութեան, վրէժի և ազատութեան ճանա-
պարհ մը բացուեցաւ,
Ոտքի՛ կեցի՛ր այն ատեն, եղբայրացի՛ր խումբերուս
ու մրրկուէ՛ անոնց հետ,

Որովհետեւ, գիտցիր որ այս զոհաբերումի, ընդ-
վզումի և յոյսի օրերուն,
Մեր ամէն մէկուն համար անկողնի մէջ հոգի տալը
վատութիւնն է վատութիւններուն "...

Յանկարծ խումբերը հեռացան արևածագին կրակ-
ներուն մէջէն,
Ու իրենց կամաւորի գիտակից ու վճռական քայ-
լերուն հնչիւնը երկաթեայ,
Մարմարակոյտեր փշրող անհամար կուսիներու հըն-
չիւնը ունէր...
Մինչդեռ թշնամիներէն անջատուած գլուխներ ջա-
հերու պէս կը բոցավառէին՝
Իրենց ուսերուն վրայ բարձրացուցած սուրերուն
կատարներէն...
Ու տեսայ որ տաք արիւն մը կը քամուէր, խռա-
փողերէն, կաթիլ առ կաթիլ, դէպի վար,
Անոնց ամէն մէկուն լայն ու զօրաւոր ու մերկ
ծոծրակները թրջելէն...

Եւ ես այն ատեն նախանձութեամբ ու տարիանքով
Հողին վրայ ծնրադիր՝
Իրենց հերոսի քայլերուն հետքը երկիւղածօրէն
համբուրեցի...

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ռուսահայաստանի Գեղասկներու յիշատակին

Եւ արիւնոտ Արարատին կատարներուն ստորոտէն,
Անոր ըմբոստացողի մերկոտ շունչը այսօր նորէն
կը հնչէ:

Եւ երէկ, ո՛վ դուն, տառապանքէ ու մաքառումէ
աստուածացած սրբազան Ծերունի,

Քու հեռաւոր ու անձկալից վեհարանիդ պատըշ-
գամներէն,

Բազուկներովդ՝ թշնամիին վոհմակներուն վրայ սար-
սեցուցած,

Քու ընդվզումի բոցավառ և օրհնեալ ջահերէդ՝
այսօր,

Մեր ամէնուն պաշտամունքով և անձնւիրութեամբ
առլցուած աչքերն

Նորէն քեզի կը դառնան, նորէն քեզի կ'ուխտա-
ւորուին...

Ոտքի կանգնէ՛ վեհափառ, ոտքի կանգնէ՛ ո՛վ քաղ-
ցօրէն Հայրիկ

Եւ յուսադրէ՛ զմեզ, քու աւետարանական խօսքե-
րուդ զօրութեանը ծարաւը ունինք,

Նորէն զմեզ փոթորկէ՛, նորէն զմեզ գինովցո՛ւր,
նորէն զմեզ խրախուսէ՛,

Որովհետեւ այսչա՛փ մաքառումներէ ի վեր, այսչափ
արիւններէ ի վեր

Զաւկրներուդ մտածումը, նայուածքները և հոգին,
Ըմբոստացումին ուխտուած ճանապարհին քարե-
րուն վրայ,

Քու բացակայ քայլերուդ և ղսկիէ գաւազանիդ
հնչիւնին սպասեցին...

Բայց դուն չեկար, Հայրիկ, չի ծռեցար, չի ծնրա-
դրեցիր, ինչպէս երբեմն՝

Հայրենիքի անասելի սրածումներուն, քաղաքներու
աւերումներուն,

Գաշտերու և աւաններու մոխրացումներուն եւ
դիակի շեղջակոյտերուն առջև,

Չեկար և չի հոտոտեցիր և չի խենթեցար մեր
արիւնին ծովացումներէն...

Չեկար ու չի շարժեցիր քու հարազատ զաւկրնե-
րուդ սուրերուն հետ՝

Քո՛ւ նախկին և օրհնեալ և արդար սուրբ Վաս-
պուրականի... .

Ձի քալեցիր անոնց հետ, ի՛նչ հոգ, դէպի պար-
տուծիւն կամ յաղթանակ,

Եւ չի կրցար կառուցանել ազատութեան այն ոս-
տաններն անվկանդ,

Որ քու ձեռքերովդ միայն կերտուելու էր սահ-
մանուած... .

Մինչդեռ այն գաղափարը և կրակը որ վաւկրնե-
րուդ արիւնը օր մը հրահրեց

Քու նայուածքէդ էր թղթած և քու սիրոյ խօսքե-
րէդ արշալոյսուած... .

Եւ միայն կոտորումներու և քանդումի արհաւրա-
լից օրերուն,

Սգաւոր տաճարիդ խորաններուն առջև յաղթուածի
մը պէս ծնրադիր,

Քու հպարտ, քու հոյակապ, քու հարուստ, քու
հանձարեղ ճակատդ պայծառ,

Անոնց խաչքարերուն դիմաց, ցաւիդ խորութենէն
զգայախաբ,

Եւ Աստուծո՛ւ գթութեանը ի խնդիր, աւա՛ղ, ա-
պարդիւնօրէն արիւնեցիր... .

Բայց խորանները և գմբէթները իրենց քարէ խա-
ւարը յաւերժացուցին,

Եւ լուութիւնը երկաթեղէն անձրևի մը նման քու
չքնաղ հասակիդ վրայ տեղաց... .

Եւ զօրութեան ու յաղթանակի Աստուածը անշուշտ,
Քու պարտուածի արցունքներուդ վրայ դառնու-
թեամբ մը ժպտեցաւ... .

Եւ այսպէս ցեղիդ փրկարար ցաւը փոխանակ զքեզ
ընդվզումին մէջ աշտարակելու,

Քեզ աղօթելու, արտասուելու, պաղատելու խո-
նարհեցուց

Մինչդեռ արժան էր որ դուրս գայիր կռիւին մէջ
ու կռիւին համար,

Քու լուսաւորչի գաւազանդ ձեռքդ և մարգարտեայ
հողաթափոց ոտքիդ,

Քու սքեմիդ և սաղաւարտիդ ընկձող վեհութեամբն
փառաւոր,

Եւ քու խօսքիդ կախարդանքէն, քու ձայնիդ որո-
տումէն, քու նայուածքիդ փայլակներէն

Բովանդակ զաւկըններիդ, ամբոխ առ ամբոխ և խե-
լայեղաբար,

Պիտի խուժէին լեռնաւորուիլ քու լուսեղէն ձեռ-
քերուդ և պատուանդանիդ տակ,

Եւ քու մէկ պատգամդ, քու օրհնութիւնդ, քու
մէկ քայլդ պիտի բաւէր,
Իբրև մեր ամէնուն մտածումին վարդապետը՝ և
մաքառումին վաղնջական ուսչիւրան,
Որպէս զի կամքերը սուրբերուն հետ վառէին, որպէս
զի քայլերը յառաջանային,
Որպէս զի թշնամիները զարհուրէին, որպէս զի
յաղթականները մարմարուէին...

Բայց այսօր, բայց այսօր, դեռ ուրիշ անագորոյն
թշնամիներ,
Եկան քու Ազգիդ աստուածագիր և դարաւոր հիմ-
նաքարերը կոտորելու,
Եւ դուն, օ՛ փառք քեզի, ցեղիդ սիրուն զոհուե-
լու համար դէպի առաջ խոյանալէն,
Ըմբոստացար, և ցասումով ու բարկութեամբ անի-
ծեցիր զանոնք,
Եւ սրբազան երգումը կարգացիր մինչև մահ կա-
մովին և խրոխտաբար քալելու...
Դիմադրէ՛, ո՛վ տառապանքի և մաքառումի ան-
ընկձելի ապառաժ,
Ահաւասիկ որ տաճարներուդ սրբազէմ գաւթիւնները
թրջուեցան...

1008-2011

Քու դիւցազնական և մարտիրոս զաւկըներուդ ար-
իւնովը հրաշէկ,
Ահաւասիկ որ սրտերը ուխտուեցան, որ ձեռքերը
բարձրացան,
Ահաւասիկ որ ատելութիւնը կը քալէ սրբազան
սիրոյն հետ թե թեի.
Ոտքի կեցիր, ոտքի կեցիր, ով գաղափարի և ազա-
տութեան ջահակիր,
Որովհետև քեզի հետ ենք Հայրիկ, քեզի հետ
ենք մարգարէ, քեզի հետ ենք վեհափառ,
Տե՛ս, քու ցիրուցան զաւկըներդ կործանումի ձայ-
ներէն ըմբոստացած,
Բոլորը մէկ դէպի նոր ու փրկարար Շաւարշանները
կը քալեն:
Եւ Բզնունեանց Ծովը մրրիկով իր ալիքներուն,
քու կերպարանքդ կ'աղերսէ,
Ոտքի կեցի՛ր մեզի հետ, ոտքի կեցիր տիրաբար,
ո՛վ հերոսական Հայրիկ,
Եւ քու երբեմնի սուրդ և այսօրուան խաչդ նուի-
րական՝
Երկուքը մէկ այերին մէջ ամբարձնելով, Աստուդ
նայուածքներուն գալարէ,
Եւ դառութեամբ ու քաղցրութեամբ Անոր հար-
ցուր որ ընարէ...

Ես գիտեմ որ, Հրեղենը, արշալոյսին մէջէն պիտի
գողայ. . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .

— «Արծի՛ւ, քու հինաւորց Սուրդ այսօր նորէն
մերկացնուր»

. . . . .
. . . . .

Եւ արիւնտա Արարատին կատարներուն ստորոտէն,
Անոր ըմբոստացողի մրրկոտ շունչը յաւիտենապէս
պիտի հնչէ . . .

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

Ս Ե Ր Ո Ւ Ք Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ե Ա Ն

Իր Բառասուն Զինակիցներու յիշատակին համար,

11

Ո՛վ մարանչուճներու և զօրութեան արքայակերպ
 Հսկայ,
 Ներէ՛ որ ակնածութեամբ և եղբօր մը պէս դէպի
 քեզ յառաջանամ,
 Եւ իմ տառապողի և տարփաւորի կարմիր քնարովս
 այս իրիկուն,
 Քու ջատագովանքդ ու փառաւորումդ երգեմ՝ քեզ
 պաշտողներուն համար:

Թէև իմ շունչս կարող չբլլայ քու յողթականի
 փառքդ շնորհելու,
 Թէև իմ ընկճուածի մտածումն քու անունիդ կա-
 տարներուն երբեք չի բարձրանայ,

Թէև հոգիս անարժան ըլլայ քու հերոսի հոգիիդ
 խորասուզելու...
 Թէև խորհուրդներս ըլլան աղքատ և ձևերս ան-
 պաճոյճ,
 Թէև քեզի համար կառուցած խորանս ըլլայ ան-
 սուրբ և ծխած խուսկս օտար,
 Թէև ես խեղճ լացող մը միայն եղած ըլլամ Հայ-
 րենիքին մոխիրներուն առջև,
 Թէև իմ քայլերս քու քայլերուդ ճամբաները
 ստրկօրէն անգիտանան,
 Թէև բազուկներս ու կուրծքս խուսափած ըլլան
 քու կռիւիդ սրբափայրներէն,
 Թէև աչուրներս դեռ խենթեցած չբլլան քու
 «Գրօշակիդ» ծածանումին ի տես,
 Թէև ճակատս մինչև այսօր ընդվզումի կայծ մը
 յղացած չբլլայ...
 Բայց ներէ՛ պարտուածիս, ներէ՛ եղբօրդ որ այս
 իրիկուն դքեզ երկրպագէ,
 Հօրիզոններէն քալող քու արձանակերպ ստուերիդ
 խենթի մը պէս կառչելով,
 Ու թո՛ղ քու հերոսի շունչիդ հովերէն գինովեամ
 Թո՛ղ քու մտածումիդ և անցեալիդ պատկերներէն
 այլակերպուիմ,

Թող քու զիւցազնի արփաթեւ անունեդ եղէգի մը
պէս դողդոջեմ՝

Թող քու հաւատքովդ լուացուիմ՝ և քու հրամանովդ
յառաջանամ...

Որովհետեւ թերեւ այս բոլորը, քու աչուքներուդ
ու կերպարանքիդ քաղցրութեանը հետ
հրեշտակային

Ու իտէալիդ ու յաղթանակներուդ մարտապատկերին հետ,

Թերեւ իմ արիւնս հրավառեն, կորուսեալի քայլերս
ուղղեն, թերեւ բազուկներս ու կուրծքս
երկաթեն...

Գուն տարիներով ու տարիներով սարսափանքը
եղար մեր թշնամի խուժաններուն,

Գուն՝ որուն արդարութեան սուրբ եղեւնին վրայ
շանթի մը պէս կը շողար,

Գուն՝ որուն նայուածքներուն հրամանին տակ բարբարոսները
պաղատագին կը ծնրադրէին,

Գուն՝ որուն քայլերուն ու գէնքերուն շառաչումէն
ուսումնագունդեր նահանջեցին...

Գուն՝ հայրենիքին սրտայնդող արեգակն էիր քու-
կիններուդ համար,

Եւ միանգամայն փոթորկանման աղջամուղջը թշնամիներն
ահաբեկող...

Գուն՝ այն կամքի ու յոյսի մարգարէն էիր որուն
հոգին ի տես,

Բոլոր Սասունն ու Մուշը ու Բաղէշը հաւատքովդ
հաղորդուեցան...

Գուն՝ անտիրական ժողովուրդին պաշտպանն էիր
ամենագոր:

Գուն՝ քաղաքներուն ու բոլոր ներդիքներուն խաղաղութիւնը
եղար,

Եւ անընկճելի հսկողը ճակատագրէն ու ոճիրներէն
զատապարտեալ անմեղ կեանքերուն,

Գուն բարեբեր դաշան էիր ու պտղատու այգին
ուսկեփառ,

Գուն այն աւագանն էիր պայծառ՝ որուն վրայ
բոլորս տարփանքով գլխահակ,

Մեր ապագայ օրերուն արշալոյսներն ընդնշմարեցինք...

Գուն մէկը եղար հիմնաքարերէն ազատութեան
այն ապարանքին,

Որո՞ւն վրայ այլևս բիւրաւոր ու յաղթական բա-
զուկներ,

Անխոնջօրէն, մարմարեայ զանգուածներ կը բար-
ձրացնեն...:

Եւ առաւօտ մը մեր հեռաւոր ու սեւահեր ու տըր-
տում քոյրերն, քու անուշիգ քաղցրութեանը
ի լուր,

Ջքեղ երկիւղածօրէն և սրբութեամբ իրենց ԱՂ-
ԲԻԻՐԸ անուանեցին...

Ու հրաշափառ ծերունիներ քու փառքիդ և արեւիդ
համար,

Հսկումներու ծնրագրեցին պատարագներու առջև
արտասուելէն...

Ու վերջապէս դուն, ո՞վ անկօրնչելի, բովանդակ
ցեղիդ գոյութեանը վրայ

Անդորրութիւնը տարածելէն վերահաս աղէտքները
կամքիդ բոցովը ցրուեցիր...

Ու քեզի հետ էին ու քեզի հետ ինկան քու քա-
ռասուն զինակիցներդ փառահեղ,

Անոնք որոնց հոգիներն քու խօսքիդ ու քու արար-
քիդ ծարաւովը կ'այրէին,

Անոնք որոնց շունչը քու շունչիդ հովերէն էր որ
կը հպարտանար,

Անոնք որոնց բերաններէն, խանասօրի լեռները,
քու անունդ կ'արձագանգէին,

Անոնք ինկարկու և շքեղ քահանաներն եղան քու
ազատագրման կրօնքիդ,

Անոնք իրենք իրենց մէջ քու իշխանական անձիգ
սիրապետումը կ'ապրէին,

Անոնք քու գաղափարովդ գինով էին ու քու զօ-
րութեամբ զօրական.

Ու գիտցան ու կարողացան բմբոստացումի առա-
ւօտեան մը զարհուրանքին մէջ

Իրենց արիական արիւնը խառնելու թշնամիին մե-
ղապարտ արիւնին հետ...

Ու դեռ քու կինդ կար, աստուածային ու մաքրա-
կրօն Սօսէն՝

Որ հրացանդ ու սուրդ իր հօլանի ուսերուն վրայ
կրեց,

Ու քու յաղթական և արքայական գլուխդ, ցաւի
ժամերուդ,

Իր սիրտարար ու գորովագութ ու սիրատոջօր
կուրծքին վրայ...

Ու յետոյ եղբայրներդ կային և մանաւանդ գա-
ւակներդ իրենց հօրը հետ սրբօրէն ըմբօստ,
Իրենց արիւնը որ Վարդաններու արիւնն էր հրաշէկ
Ազգին համար և արցունքոտ նայուածքներուդ առ-
ջև հպարտութեամբ հոսեցուցին..

Բայց ըսեմ քեզի, ո՛վ եղբայր, ով հերոս, ո՛վ
Աղբիւր,

Ու թո՛ղ քու ոսկիէ ոսկորներդ հողին ծոցին մէջ
լուսաւորուին,

Թո՛ղ քու ճակատդ իր ցաւէն ու յոգնութենէն նոր
յոյսով մը ծաղկի.

Ու թող քու վրէժդ ու ցասումդ այլևս առ յաւէտ
յափրանան...

Վասն զի քու վայրագ դահիճդ քու զինուորներուդ
արդար ձեռքովն

Փառքի և պարծանքի անմոռաց օր մը անգթաբար
գլխատուեցաւ...

Եւ դեռ ուրիշներ բարձրացան, ուրիշներ զինուոր-
ւեցան, ուրիշներ մեռան,

Քու հաւատքիդ գողգոթային վրայ, քու լեռներուդ
դիմաց, քու պաշտպանեալներուդ պաշտպան,

Ասոնք Հրայրներն են, Վաղարշակները, Թորգոմ-
ներն ու Վահաններն,

Որոնց արշաւախումբերէն արիւնարբու թշնամիները
նորէն գղրդեցան,

Որոնց երեւումը քու մահէդ անմխիթար երիտա-
սարգները նորէն ծառացուց...

Ու անհամարներ կան այսպէս, կատաղաբար ու
վճռականօրէն ռաքի,

Հողին տարփանքովն արբշիռ ու ազատութեան մը-
տածուանովն սպառազէն...

Աւա՛ղ, չեմ գիտեր թէ ո՞ւր է որ իր բոլոր փա-
ռաւորութեամբը կը յաւերժանայ,

Քու տիտանեան մարմինդ արեանման գլուխէդ ան-
ջատուած,

Ո՞ր վրէժխնդիր, ո՞ր քինայոյզ և ո՞ր բարեկամ
աստղին տակ,

Բայց քու անունդ, ով զօրութենէ և հաւատքէ
հրաշացեալ Սերօբ,

Քու անունդ կը տարածուի, կը գահակալուի և
կ'արշալոյսուի,

Մեր հոգիներուն տրամուխիւնը և հայրենիքին բո-
լոր անկիւններուն վրայ,
Ինչպէս աստուածաւար և անձառելի և աննուաճ
Անունը Յոյսին...

ԶՂԶՈՒՄԻՆ ԹԱՓՕՐԸ

|||
Ղաւիբին համար

Ըմբոստացումի և աւերումի իրիկուն մը սուրերուն
մէջէն՝

Երբ Հերոսներու աստուածային արիւնը՝ հողին
հեծկտացող կուրծքէն ի վեր,

Յողթուութեան և յոյսի կարմիր արեգակի նման կը
բարձրանար,

Յանկարծ զարհուրեալներուն, շիոթածներուն և
մինաւորներուն խուճապը սկսաւ,

Քաղաքներէն և աւաններէն դուրս, հովիտներէն,
բլուրներէն և գետերէն անդին,

Դէպի անստոյգ հանգրուանները մահացնող օտաւ
րացումներուն...

Ու հազարաւորներ էին անոնք, հազարաւորներ ու
հազարաւորներ

Որ մէկէն ի մէկ աղէտածայներէն զարհուրած դեռ
չէին կրցեր իրենց քայլերը վճռել,

Իրենց դաստակներն ու սուրերը գալարելու, թըշ-
նամիները նայուածք նայուածքի ճակատելէն,

Եւ այս բոլորը խելայեղուած՝ մոխիրի, հոգեվարքի
և լացուկոծի քառուղիներէն անցան,

Անոնց հետ որ աւաղ, կոտորուելով, մեռնելով,
ջախջախուելով, արիւնուելով կըշտապէին,

Իրենց մտքերը անգթօրէն փետտելով և կորսուած
զաւկըներու ի խնդիր...

Եւ օրերով և խաւարներով սահմանէ սահման խու-
ճապեցին,

Եւ կային որ կիսամեռ մարմիններ ուսերնուն վրայ
և գետնաքարը՝ կը փախչէին,

Կային որ իրենց հաշմուած ձեռքերէն և տրորուած
սրունքներէն մաս առ մաս,

Ճամբաներու քարերուն, հողակոյտերուն և մա-
ցառներուն վրայ,

Եղերականօրէն, արիւնոտած լաթերու պէս՝ թափ-
թըփելով՝ կըշտապէին,

Ընդվզումի շառաչներուն և հրդեհուած քաղաք-
ներուն առջեւէն...

Ջարհուրալից արշաւանքով անապատներու այն փո-
թորկին

Որուն վայրագութեանը վրայ, քաղոյ անտառներու
Հանգոյն, կայծակները կը տապալուին...
Երկրին բոլոր ծայրերէն կը խուժէին ասոնք, բա-
զուկներնին հովերուն՝
Եւ չի մտնեցող օգնութիւններու պաղատագին տա-
րածուած,
Պոյրերու խաւարչտին և անգիտակից խուռներամի
մը այնչա՛փ նման
Որ զայրագին ու մոլեգնած ու առխարխափ,
Ապառաժներու անագորոյն բաղխումներուն պիտի
վաղէր...

Բայց Մէկը որուն մտածումը մոլորածներու այս
մոլորածներէն կը խենթենար,
Որուն հոգին կ'արիւննոտուէր և որուն Ուխտը իր
ներսիդին իր կոչումը կը ձայնէր,
Ամբոխին առջև աշտարակուելով՝ անոր վազքը դադ-
րեցուց, և ծանրադէմ՝ ըսաւ.
Իր խօսքերը իր կամքին և իր Հաւատքին չափ անձ-
նուրաց էին և զօրաւոր,
Իր շունչը սրտոտ, նայուածքները պզտոր և իր
հսկայի ճակատը բոցափառ:

Եւ քայլերը կասեցան և վազքը դադրեցաւ և կամ-
քերը պրկուիլ սկսան՝ երբ Անիկա կը խօսէր...

«Գէպի ե՛տ, դէպի ե՛տ, դէպի ե՛տ, և ըսէ՛ք, դեռ
ո՞ր յոյսին և ո՞ր գթութեան
Մահացու, անողորմ ու մարդկային այդ ապառաժ-
ներուն դիմաց,
Այսպէս պիտի երթանք կարաւան առ կարաւան,
խելայեղաբար և բազկատարած՝
Մեր իրաններն ու մեր ճակատներն անոնց հանգէպ,
անգամ մըն ալ կոտորուելու...
Ըսէ՛ք, դէպի ո՞ր օգնութիւնը և դէպի ո՞ր արիւ-
նարբու թշնամիները պիտի քայլենք...
Գէպի ո՞ր շնորհին և ո՞ր մարդասիրութեան թու-
նաւոր բաժակներուն
Պիտի երթանք մեր ծարաւէն սառած շրթունքները
կարկառելու...
Ո՞ր անողոք աստուածութեան և ո՞ր անողոք խորա-
նին կը յառաջանանք,
Մեր պաշտամունքը, մեր արիւնը և մեր արցունքը
անոնց առջև թափելու...
Ո՞ր բարբարոսութեան և ո՞ր բռնապետին անողորմ
ձիրաններէն,
Մենք մեր կեանքին՝ մեր հոգիին և մեր հողին
փրկանքը կը յուսանք:

Ո՞ր արեգակին, ո՞ր գիշերին և ո՞ր հորիզոնին տակ՝
Այսպէս կ'երթանք մեր փախուստէն ամօթահարի
մարմինները գերեզմանելու...

Ո՞ր անդունդին բերաններէն և ո՞ր ժայռին կատար-
ներէն, այս իրիկուն,

Պիտի երթանք, մեր ստրուկի ձեռուքներովը մեր
աչուքները փակած՝

Վատերու պէս դէպի անէացումին խորխորատները
գահավիժուելու...

Մինչդեռ անդին, մինչդեռ անդին, մեր բոլորին
համար, մեր ամենուն սիրոյն,

Մաքառումի, քանդումի և յոյսի հողին վրայ,

Ազատութեան ջահակիրները ընդվզումի բոցերէն
աստուածացած՝

Եւ իրենց դիւցազնի Ամբէն ամենագոր, գերագոյն
կռիւներու Առիւը կը մղեն...

„Ձեզի եմ, դէպի ե՛տ, դէպի ե՛տ, դէպի ե՛տ ար-
շաւենք,

Մեր թմրութենէն և մեր սարսափէն առնաբար
սթափելով,

Եւ թող մեր տեղափոխուող ծովի զարհուրանքը
թշնամիները խիզախէ,

Թող մեր ահռաները գանձք յօշոտեն և մեր բը-
ռունցքները վայրագորէն հարուածեն.

Թող մեր ձեռքերը ճամբաներու հրաբարերովը
ղինուին,

Թող մեր քայլերը հնչեն և մեր վրէժի և քաղցի
աղաղակը որոտայ,

Թող մեր կարաւանը մեր յառաջագահ եղբայրները
պատնիշէ,

Թող մեր թեւերը դուռներուն ետևը լքուած մեր
գաւկիւններուն երկարին,

Թող մեր բերանները գանձք համբուրեն և վա-
ղորդայնին Յոյսը գանձք օրօրէ,

Թող մեր ատելութեան և մաքառումի ձայները
գանձք կազդուրեն,

Թող մեր այսօրուան քայլերը վաղուան կռիւին
մէջ անոնց քայլերը որոշեն,

Եւ թող մեր ճակատին, մեր մտածումին և մեր
հոգիին վէրքերն անոնց համար,

Ըմբոստացումի և ազատութեան խորհրդանիշերը
հանդիսանան...

« Աւրեմն դէպի ե՛տ, դէպի ե՛տ, որովհետեւ, Ճշմարիտ, Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի,
Հայրենիքի այս լեռներէն, դաշտերէն, այգիներէն
և հովիտներէն անդին,

Աւրիշ ամե՛ն աղբիւր, ամե՛ն աղբիւր, մեր բերան-
ներուն մէջ իր թոյնը պիտի վազցնէ,

Բոլոր գուռները ու բոլոր անցքերը ու բոլոր ուղի-
ները մեր առջև պիտի խափանուին...

Բոլոր յոյսի աստղերը մեզի համար պիտի խղզուին
և ամեն արև պիտի խաւարի...

Մեր հացին ալիւրը մերիններուն փշրուած ոսկոր-
ներէն պիտի շաղուի...

Մեր նախնիքներուն փառաւոր անունը մեր անունին
տակ պիտի փձանայ,

Ու վերջապէս բոլոր օտարութեան երգիքները՝ եր-
կաթակոյտերու ծանրութիւնով մը ծանր,

Անողորմաբար, մեր գլուխներուն և մեր ուսերուն
վրայ՝ պիտի փլչին... »

Պատգամաբերը իր խօսքերը դադրեցուց իր խում-
բերուն հետ յառաջանալով,

Երբ զղջումի թափօրը դէպի երկիր՝ ծնրադիր և
գողգոջուն, պաղատեցաւ...

« Թողութի՛ւն մեզի, թողութի՛ւն մեր բոլորին,
թողութի՛ւն, ո՛վ մայր-երկիր,

Որ քու ցաւերդ, քու նայուածքներդ և քու սուրբ
կուիզ Լքելով, քեզի դիմաց մեղանչեցինք:

Ընդունէ մեզի, քանզի մեր մարմիններն ու մեր
մտածումը, այս իրիկուն,

Քու դիւցազնական Առաքեալներդ իրենց շունչե-
րովը զօրացուցին... »

Ու մեր յուսահատութեանէ՛ն՝ մեր առջև յաղթու-
թեան Յոյսը կառուցուեցաւ...

Ընդունէ մեզի, գիտենք որ քու փրկութեանդ մէջն
է Փրկութիւնը մեր ամենուն... »

Եւ հիմա բովանդակ թափօրը վճռական՝ հորիզոնէ
հորիզոն՝ դէպի Հողը կը խոյանար,

Մինչդեռ ատելութեան և սիրոյ և զղջումի ար-
ցունքները անոնց աչքերէն կը հոսէին...

ՀՈՂԻՆ ՁԱՅՆԸ

ԱՆՋՈՒԳԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐԻՆ

Ե

Ըսէք, ի՞նչ է այն զարհուրանքը, ո՞վ սուգերու և
ատելութեան ընկերներ,
Որ նորէն տառապանքի, յոյսի և քանդումի քա-
ղաքներուն վրայ,
Այս իրիկուն, ինծի կ'ըսեն, թէ բոցավառուող սու-
րերու հետ պիտի իյնայ,
Ի՞նչ է այն զարհուրանքը, ո՞վ սուգերու և ատե-
լութեան ընկերներ:

Ու խօսող ձայնը յաւիտենական մաքառումներու
Հողին ձայնն էր,
Որ իր աւերակէ բերանները դէպի վեր՝ հորիզոն-
ներուն,
Մահազանգերու երկաթեղէն մրրկումի մը հանգոյն՝
Վրէժով ու ցասումով առլցուած, գերագոյն մար-
տահրաւէրը կ'աղաղակէր...

Ու ահաւասիկ ձեզի մահաբոյր արձագանքն իր
փրկարար խօսքերուն.

— Ո՛վ քաղաքներէս և երկիրքէս հալածուած թա-
փառական զաւկըներ,
Մտիկ ըրէ՛ք, այս իրիկուն, ձեր հինաւուրց և ար-
գաւանդ և այրի հողին
Ատելութիւնով, հեծկլտանքով և հոգեվարքով յղի,
Սա քինայոյզ ու արիւնոտ ու յուսահատ հրաւէրը
պաղատագին...
Եւ եթէ կ'ուզէք որ ձեր վաղնջական ազգը գեռ
տէէ,
Եթէ կ'ուզէք որ երկիրը անգամ մըն ալ ինքն իր
մէջը չի քանդուի,
Եթէ կ'ուզէք որ ազատութեան հերոսները իմ կո-
ղերէս նորէն ծնին,
Եթէ կ'ուզէք որ արհաւիրալից գետերս դիակներով
բեռցուած չի թաւալին...
Եթէ կ'ուզէք որ աստղերս բացուին, և բլուրներս
ծաղկանան...
Եթէ կ'ուզէք որ աղբիւրներս երազներու պէս ճա-
ռագայթեն...
Եթէ կ'ուզէք որ բարեբեր դաշտերս նորէն իրենց
ցորեանները ծովացնեն...
Եթէ կ'ուզէք որ մայրութեան կաթովս ձեր այգի-
ները ոռոգեմ,

Եթէ կ'ուզէք որ արշալոյսներս մերկանան և արե-
գակներս ծագին...
Եթէ կ'ուզէք որ հովիտներս այլևս մահուան շուն-
չին տակ չի հեծկլտան...
Եթէ կ'ուզէք որ սերունդներս բարգաւաճին և իմ
այրիի դէմքս գէթ առաւօտ մը ժպտի...
Եթէ կ'ուզէք որ խաղաղութիւնը ձեր երգիքներուն
տակ արձանանայ,
Եթէ կ'ուզէք որ ձերիններուն տաքարիւնը ճամբա-
ներուս քարերէն վար ալ չի հոսի,
Եթէ կ'ուզէք որ ձեր Արէժը լուծուի և ձեր Ատե-
լութիւնը յափրանայ...
Եթէ կ'ուզէք որ Արգարութիւնը տիրապետէ և իր
ոստանը կառուցուի,
Եթէ կ'ուզէք որ Հայկաշէնն և Արմաւիրը, Տիգրա-
նակերտն և Արտաշատը վերականգնին,
Եթէ կ'ուզէք որ ձեր հոգիները զօրանան և ձեր
ճակատները լուսաւորուին...
Եթէ կ'ուզէք որ դաժան խղճիխայթը ձեր ամենուն
առջև գերեզմաններ չի փորէ...
Ինծի հասէ՛ք այն ատեն, մոլեգնաբար և գունդ առ
գունդ,
Բաղուկներնիդ ըմբոստացումի երկաթեղէն հովերուն

Եւ ճակատներնիդ բոլոր բաղխումներուն կարկառած՝
Եւ աղաղակեցէք ճգնաժամերու մահաշուք օրերուն
սահմանուած ,

Արիացումի և անդառնալի ընդվզումներու ,
Յուսադրող, սպառազինող, յաղթանակող
Ձեր սրտոտ և կատաղի կոչերն Ատելութեան ,
Աղաղակեցէ՛ք զանոնք որոտումի գուռումներով ապե-
րասան ,

Դաշտավայրէ դաշտավայր , քաղաքէ քաղաք և հո-
գիէ հոգի ,

Վասն զի գիտեմ որ այս վճռական ընդհարումներէն
յետոյ ,

Թշնամիիս ոսկորներէն , յաղթանակին կոթողներն
ահարկու ,

Ահագնաբար , ճակտիս վրայ , ձեր ձեռքերովն , աշ-
տարակուին պիտի ...

„ Օգնութիւն աղաղակեցէ՛ք , ձեր հոգիին բարկու-
թեան շունչովը բովանդակ

Ու թող ցանուցիր զաւելներուս ամբոխներն հայ-
կական

Իրարու զանգուածին , եղբայրանան , հրահրուին ,
Ձեր վրէժի մահաշունչ կոչին պատգամներուն տակ ,

Ու թող ձեր դաստակները կայծակներու նման գա-
լարուին ,

Ու գլուխներնիդ արիւնով և յոյսով խենթենան ...

Ու թող ձեր մերկացուցած սուրբըրը փայլատակեն ,
Երիվարներու գոռոյթէն արձակուած բոցերուն հետ ,

Ու ձեր ջահերը թող իրենց արևները տարածեն ,

Ռազմադաշտէ ռազմադաշտ ու կատարէ կատար ,
Օ՛ օգնութեա՛ն , օգնութեա՛ն , օգնութեան ար-

շաւեցէ՛ք ,

Ջաւկըներուս սիրոյն և Արշալոյսներու հողին փըր-
կութեանը համար ...

„ Ու որպէս զի ձեր հոգիներն արիանան և ձեր
իրանները մարմարուին ...

Որպէս զի Ատելութիւնը ձեր սրտին մէջը ծովանայ ,

Որպէս զի ձեր քայլերը վճռուին ու ձեր կամքը
փոթորկի ,

Որպէս զի ձեր հողին մահը գէթ անգամ մը ձեր
ուղեղը դաշունէ ...

Որպէս զի ձեր բաղուկները զարնեն ու ձեր կուրծ-
քերը պղնձանան ,

Տեսէ՛ք անգամ մը օգնութիւն հայցող կարաւան-
ները իմ մոռցուած դաւկըներուս,
Ու անոնց մարմինները օրերուն ոճիրներէն քարու-
քանդ,
Ու անոնց որը հոգիներն ձեր Լքումներէն վիրաւոր,
Ու անոնց աքսորանքի շտապը իմ գժուարին բլուր-
ներէս ի վեր,
Ո՞վ գիտէ գէպի որ անգունդը, ո՞ր անողոք ապա-
ւէնը, կամ ո՞ր գերեզմանը,
Տեսէ՛ք, անոնց նայուածքները վերահաս մահէն
զարհուրած,
Ու անոնց աղօթքը ու ճիչը ու պաղատանքը կա-
րեվէր,
Նորէն ու նորէն յուսարով և անձկագին գէպի ձեզ
ակնդէտ,
Չեր բոլորէն, ո՞վ հալածական և հեռաւոր և տա-
րագիր դաւկըներ,
Չեր բոլորէն պաշտպանութեան շարժումը կամ
կաթիլ մը արիւն,
Կամ քանի մը զօրաւոր կեանք, յոյսով և յուսա-
հատութիւնով սպառազէն,
Չեր բոլորէն իրաւամբ և եղբայրաբար կըսպասեն...

« Աճապարեցէ՛ք, ձեզի՛ կամ, որովհետեւ բոլոր կեան-
քերը պիտի ջախջախուին,
Բոլոր ամոլները պիտի այրիանան ու բոլոր այրի-
ները պիտի մահանան,
Բոլոր նորածինները իրենց խանձարուրներուն արիւ-
նոտ ծալքերուն տակէն
Իրենց կեանքին անգիտակ աչուրները մահուան մէջը
պիտի բանան...
Ու դեռ բոլոր զիակաները անգամ մըն ալ և վայ-
րագորէն
Իրենց կտաւէ պատանքներուն ընդմէջէն պիտի յօ-
շոտուին, պիտի սրածուին...
Ու բոլոր արգասաբեր արտերն ու խարտեաշ հունձ-
քերն վաղորդայնին,
Այգեստաններուն ու ծաղկագաշտերուն հետ բո-
լորը մէկ պիտի մոխրանան...
Աճապարեցէ՛ք, բոլոր կաթողիկէները իրենց գըմ-
բէթներովը պիտի թաւալին,
Ու բոլոր քաղաքները քաղաքներուն և գիւղերը
գիւղերուն տակ
Ու բերդերն ու պատնէշներն ու աշտարակներն
դարաւոր՝ այս բոլորին վրայ...
Աճապարեցէ՛ք, ո՞վ վրէժխնդրութեան օրերու գաւ-
կըներն անվահեր,
Դէպի ձեր հողը նուիրական, ձեր նիզակները ցցած
ու ձեր կուրծքերը բացած՝

Չեր վահանը կռիւներու հովին, ու ճակատամուխ
երկաթներնիդ ճօճելէն,

Աճապարեցէ՛ք, ու վայրագաբար ու փոթորկապէս
ու քինայոյդօրէն,

Գէպի անառիկ ապառաժներն իմ յաւիտենական
կողերուս...

„ Ու այս ալ ըսած թող ըլլամ ձեզի, ո՛վ վարանոտ
զաւկըներս,

Թէ վրէժխնդիր ու սուրբ ատելութիւններէն վերջն
է միայն

Որ սրբազան ու աստուածային Սէրը Կեանքին
Իմ անսահման ու մայրական կուրծքիս վրայ պիտի
ապրի...

Որովհետեւ, աւանդ, միայն ես գիտեմ թէ արիւնի
ի՛նչ անագորոյն սահանքներ

Իմ եօթը խաւերուս աղջամուղջներուն խորը սուզ-
ուելով

Հաստատութեանս հիմունքները անողորմաբար ու
ուզեցին...

Միայն ես գիտեմ, իրարու ետեւէ, անվերջօրէն,
Հոգիիս խորը մխրձուող

Կիսաբաց դագաղներուն ճարձատիւնը ահաբեկիչ...
Միայն ես իմացայ բոլոր անպատմելի հռնդիւնները
ոգեվարներուն...

Բոլոր աղաղակներն անոնց, որոնք փրկուել ուզեցին,
Բոլոր ցաւատանջ կարկառումը այն ամենուն,
Որոնք դեռ վայրկեան մը արեգա՛կը, արեգա՛կը
պաղատեցան...

Միայն ես իմացայ բոլոր անձկութիւնը իրար դեռ
տարփօրէն պաշտողներուն,

Բոլոր կողկողանքը զաւկըներէ բաժնուող արգէն
այրի մայրերուն...

Ու այս բոլորին մէջէն ահագնալից կրճատիւնը փըշ-
րուող ոսկորներուն...

Ու իրաններէ անջատուող գլուխներուն վայրէջքը
ցնորական,

Միայն ես իմացայ, երբ կառավինատներու բարձրե-
րէն իմ ճակատիս վրայ ինկան...

Ու վերջապէս միայն ես գիտեմ կուտակումները
այն կմախքներուն,

Որոնք սրտիս խորքերուն մէջը, ո՛ր ժամանակէն
ի վեր, ո՛ր ժամանակէն ի վեր...

Այնչա՛փ մրրկոտօրէն արմատացա՛ն, անտառուե-
ցա՛ն" ...

Եւ յետոյ Հողը քաղցրութեամբ՝ մաքառողներուն
Համար՝ սա աւետիսը տուաւ...

« Բայց Հիմա, ո՛վ դուք որ յամառօրէն մարմինիս
ու հոգիիս կառչած էք,

Գուք Հաւատարիմները, դուք Ուխտուածները, դուք
իմ Հարազատներս անբասիր

Գուք որ իմ ցաւերս ապրեցաք ու ձեր արիւնը
ինծի համար անխնայ բաշխեցէք,

Գուք որ դասաւթումներու դժխեմ վատութիւնը չի
ճանչցաք,

Չեզի եմ, սրտայնդուեցէ՛ք, յուսադրուեցէ՛ք, խա-
չակնքուեցէ՛ք,

Քանզի, իրենց փախուստէն խղճահարուած ձեր
եղբայրները բոլոր,

Ահաւասի՛կ կը հասնին. Ատելութենէ հրաշացած
ու Սիրով արբշտո,

Եւ արշալոյսին հուրերուն մէջէն իրենց երկաթեայ
ձեռքերը ձեր ձեռքերը կը փնտռեն... »

54975

ԳԻՆ Զ ՅՐԱՆՔ